

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

Az ORTT tartalomelemzéses módszerrel rendszeresen vizsgálja a jelentősebb hazai tévécsatornák nem-zenés fikciós műsorainak, illetve ezek promócióinak erőszaktartalmát. Az elemzések elsődleges célja a mediális erőszak mennyiségének, típusának, a megjelenés gyakoriságának és időpontjának meghatározása.

A vizsgálat a közszolgálati M1 mellett a kereskedelmi RTL Klub és TV2 műsoraira terjedt ki. Az elemzési időszakokat úgy határoztuk meg, hogy azok a csatornák téli, illetve nyári műsorrendjét is reprezentálják.

Az elemzés korábbi terminusai a 2001. február 26. és március 4., illetve a július 30. és augusztus 5. közötti időszakokat ölelték fel, míg a mostani periódus a 2002. február 25. és március 3. közötti műsorokat vette górcső alá. Az első felmérés az M1, az RTL Klub, a TV2, valamint az HBO műsorait, a második pedig az M1, az RTL Klub és a TV2 mellett a Minimax adását vizsgálta. Tanulmányunk középpontjába a szakértők többsége által az interiorizációra leginkább hajlamosító, realiztikusan ábrázolt fizikai erőszak bemutatását állítottuk. A feltárt televíziós erőszak mértékét néhány nemzetközileg is elismert műsorszolgáltatási szabályzat elvárásaival vetettük össze.

Mivel a csatornák eltérő hosszúságú műsoridővel rendelkeznek (és hosszabb időtartam alatt több agresszív cselekedet fordulhat elő), ezért az összehasonlíthatóság érdekében az erőszak mennyiségének bemutatásakor több paramétert is alkalmaztunk. Az erőszakos jelenetek száma, össz-időtartama mellett időtartamuk százalékos megoszlását is feltártuk.

Tanulmányunkban a televíziók adásnapjait – az ORTT által meghatározott felosztást követve – műsorsávokra bontottuk:

az I. műsorsáv: a 06⁰⁰ 18³⁰ közötti,

a II. műsorsáv: a 18³⁰ 21³⁰ közötti,

a III. műsorsáv: a 21³⁰ 06⁰⁰ közötti időszakot jelenti.

A vizsgálat során a televíziók nem-zenés fikciós műsorait standard kódlapok alapján jellemeztük, ezt követően számítógépes adatbázist hoztunk létre, majd az adatokat statisztikai

eljárásokkal elemeztük. Minden esetben arra voltunk kíváncsiak, hogy a tévécsatornák eredményei között kimutathatóak-e statisztikai értelemben relevánsnak tekinthető különbségek.

Az elemzés során külön kezeltük a műsorszámokat és a műsoregységeket. A műsorszám kifejezés egy program egészét jelenti. (Így például egy játékfilmet egy műsorszámnak tekintettük.) Műsoregység alatt a műsorszám erőszakos szegmensét értettük. Egy műsorszám (pl. játékfilm) elemzésünk szempontjából annyi műsoregységből állt, ahány egymástól elkülöníthető *brutális* jelenetet tartalmazott. Tanulmányunk egyes részeiben a műsorszámokat, más esetekben a műsoregységeket tekintettük az elemzés alapjának.

A kutatási jelentésben - a táblázatok és ábrák előtt - ismertetjük azokat az összefüggéseket, amelyek statisztikailag értelmezhetők. A táblázatokban dőlt betűvel jelöltük azokat az adatokat, amelyek az alacsony esetszám miatt messzemenő következtetések levonására alkalmatlanok.

Amennyiben az egyes kategóriákba egyetlen műsoregység vagy műsorszám sem sorolható, a táblázatokban “-” jel szerepel, a “0” pedig az 1 százaléknál kisebb gyakoriságot jelzi. A táblázatokban és az ábrákon közölt százalékos adatok összege a kerekítések miatt eltérhet a száz százaléktól.

A KUTATÁS LEGFONTOSABB TAPASZTALATAI

Már a megelőző évi elemzés is jelezte, hogy az erőszakmentes műsorszámok arányának tekintetében eltűnt a különbség a kereskedelmi és a közszolgálati műsorszolgáltatók programkínálata között. A 2002. február-márciusi adatok mit sem változtattak a 2001-es tendencián.

Az előző félévekhez viszonyítva szembetűnően csökkent a vizsgálatunk tárgyát képező fikciós műsorszámok adásideje. Bár az M1 műsorszerkezetében a műfaj aránya – 2001 februárjához viszonyítva – minimálisan emelkedett, a TV2 programstruktúrájában kisebb mértékű, az RTL Klub esetében azonban jelentős visszalépés történt.

Az előző fél évhez képest számottevő csökkenést regisztráltunk az erőszakos jelenetek időtartamában. Mindhárom vizsgálati időszakban a közszolgálati csatornán láthattak a nézők a legrövidebb időtartamban brutális jeleneteket.

Elemzésünk középpontjába a – szakértők többsége által legveszélyesebbnek ítélt – természetes fizikai erőszakot állítottuk. 2002 kilencedik hetében a realiztikus ábrázolású agresszió időtartama mindhárom csatornán radikálisan csökkent.

A valóság-hű agresszív cselekedetek időtartamát elosztottuk a fikciós programok műsoridejével. Az így kapott arányszámok alapján megállapítható, hogy a különböző finanszírozású médiumok hasonló arányban sugároztak naturalisztikus formában bemutatott erőszakos jeleneteket. A közszolgálati adón a valóságszerűen ábrázolt erőszak a fikciós műsoridő három százalékát, míg a kereskedelmiéknél 4-5 százalékát tette ki.

2002 telén a műsorszolgáltatók nagyobb figyelmet fordítottak a brutális jeleneteket, erőszakos magatartásformákat hatványozottan megjelenítő alkotások sugárzási időpontjára. A mások testi épségét veszélyeztető beállítások valóság-hű ábrázolása a korábbiakban mértéknél nagyobb arányban esett az esti, főműsoridőn kívüli műsorsávba. Ennek köszönhetően 6:00 és 18:30 között kevésbé találkozhattunk brutális cselekményekkel. Leglátványosabban a TV2 csökkentette a realiztikus erőszak időtartamát, míg az RTL Klubot és az M1 csatornát kisebb, de azonos mértékű mérséklődés jellemezte.

Továbbra is jelentős különbség mutatható ki a közszolgálati és a kereskedelmi csatornák között a realiztikus ábrázolt erőszakos események követési idejében. 2002

kilencedik hetében az M1-nél átlagosan 48 perc, a TV2-nél 19 perc, míg az RTL Klubnál 16 perc telt el két szcena között.

A korábbi elemzések szerint a közszolgálati televízió mindhárom műsorsávban számottevően ritkábban sugárzott valóságghűen ábrázolt erőszakos cselekményeket. 2002 februárjának végére ez a különbség megszűnt. Az esti (III.) műsorsávban mind a kereskedelmi, mind a közszolgálati csatornák filmjeiben átlagosan 10-11 perc telt el két agresszív eseménysor között.

A műsorszolgáltatók finanszírozási típusától függetlenül továbbra is jelentős különbségek mutatkoztak a hétköznapok és hétvégék mediális erőszakkínálata között. A hét utolsó két napja lényegesen terheltebbnek mondható. A három csatorna nézői tömegverekedéseket gyakrabban láthattak (64%), viszont az (ön)gyilkosságok és háborús jelenetek aránya nem változott (40%). Szintén stagnált a tárgyi világ, illetve az állatok pusztulását bemutató reprezentációk száma (27%). Kedvező változásnak tekinthető viszont, hogy a műsorstruktúra átalakulásával az (ön)gyilkosságok, háborús események I. műsorsávon belüli aránya jelentősen csökkent.

Az erőszak interiorizálásának esélyét csökkentheti, ha a néző az agresszió következményeivel is megismerkedik. Az erőszakos jelenetek harmadában az áldozatok csak kisebb lelki/érzelmi reakciót (nyögés, hörgés stb.) mutattak. Erősebb „visszajelzésekkel” (sírás, ordítás, könyörgés stb.) a szcénák tizedében szembesülhetett a néző. Az említettnél megrázóbb szituációk (agónia, haláltusa, haldoklás) csak igen ritkán (2%) fordultak elő.

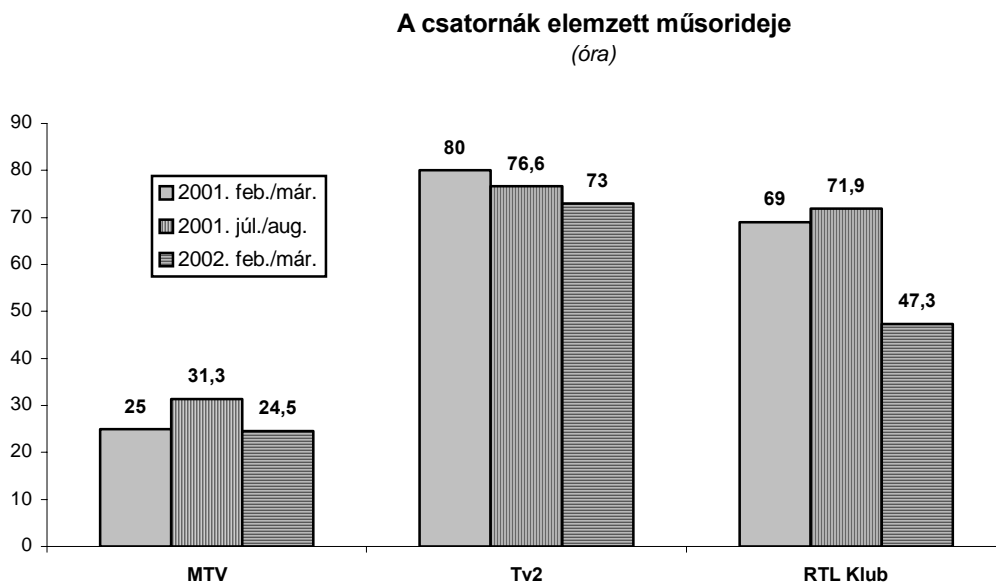
Kiemelésre érdemes, hogy a BBC által kifejezetten veszélyesnek ítélt sport- és háztartási eszközök fegyverként történő használatát bemutató cselekmények aránya a korábbi időszakokban mindössze három, később 5-6 százalék körül mozgott, 2002 elejére azonban már 7-12 százalékra emelkedett.

A VIZSGÁLAT MINTÁJA

Vizsgálatunk a három legnagyobb televízió nem-zenés fikciós programjaira (játékfilmek, rajzfilmek és animációk, műsorajánlók) terjedt ki, az ún. real műfajhoz (pl. híradók, magazinműsorok, stúdióbeszélgetések, természetfilmek) tartozó műsorszámokban bemutatott erőszakot az ORTT más kutatásai elemzik.

Az előző félévekhez viszonyítva szembetűnően csökkent a vizsgálatunk tárgyát képező fikciós műsorszámok műsorideje. Jelen vizsgálatunk 145 programóra terjedt ki, ezzel szemben 2001 telén 174, augusztus elején pedig 180 órnyi műsoridőt elemeztünk (**1. ábra**). Mindhárom időszakban a TV2 sugározta a legtöbb és az M1 a legkevesebb fikciós műsorszámot. Az RTL Klub, amelynek műsorszerkezete az előző vizsgálatunk idején még a kereskedelmi versenytársához állt közel, 2002 februárjában már a legnézettebb állami költségvetésből finanszírozott csatorna és az MTM-SBS által működtetett állomás közötti átmenetet testesítette meg.

1. ábra

A három tévécsatorna műsorstruktúrája ellentétes irányú változásokon ment át. Az M1 műsorszerkezetében a fikciós műfaj aránya minimálisan emelkedett (104, illetve 179 perc), míg a TV2 programstruktúrájában kisebb mértékben (-298, illetve -577 perc) csökkent. Az RTL Klub – amely 2001 nyarán a legtöbb fikciós műsorszámot szerkesztette műsorba – 2002 telén a legkevesebb programidőt (361, illetve -839 perc) biztosította a filmek, a szappanoperák, a sorozatok stb. számára (**1. táblázat**).

1. táblázat: A fikciós műsorszámok időtartamának részaránya a csatornák teljes adásidején belül, az AGB Hungary adatai alapján (százalék)

	M1		TV2		RTL Klub	
	százalék	perc	százalék	perc	százalék	perc
2001. febr./márc.	21	1644	55	4854	48	3836
2001. júl./aug.	22	1748	53	4556	53	4197
2002. febr./márc.	23	1823	48	4277	36	2997

Mindhárom csatornán a sorozatok adták a fikciós műsoridő legnagyobb szeletét (**2. táblázat**). A profitorientált adókon az egyestés filmek jelentették a műfaj másik nagy bázisát, az animációk és a műsorbehangozók időtartama ennél lényegesen alacsonyabb volt. A közszolgálati csatornán viszont a játékfilmek, az animációk és a promóciók műsorideje közötti különbség lényegesen kisebb volt.

A fikciós műsoridő csökkenése – az egy évvel ezelőtti téli műsorstruktúrához képest – legjelentősebben a filmsorozatok (72,6 óra vs. 97 óra) és a promóciók (10,1 óra vs. 13 óra) esetében mutatkozott meg.

2. táblázat: A műsортípusok hossza a vizsgálati időszakokban (óra)

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
Egyestés mozifilm, játékfilm, tévéfilm	12	18,3	5,8	22	20,9	23,6	13	24,8	16,7
Filmsorozat	8	9,9	15,8	45	45,4	34,6	44	38,4	22,2
Animáció (rajzfilm)	1	2,2	1,5	7	8,1	9	6	5,0	4,6
Promóció	2	0,8	1,3	5	2,1	5	6	3,5	3,8

Munkatársaink a műsorszámok jellemzésekor a fikciós alkotások műfaji besorolását is elvégezték (**3. táblázat**). Az egy évvel korábbi téli műsorstruktúrához viszonyítva 2002 februárjában leginkább a családregények és szappanoperák (32,4 óra vs. 55,5 óra), valamint az akciófilmek adásideje (14,5 óra vs. 19,6 óra) csökkent. Az előbbi műfajtípus elsősorban a verbális, az utóbbi pedig a fizikai erőszak „melegágyának” tekinthető. 2002-ben a minta ifjúsági filmekből is kevesebbet tartalmazott az egy évvel korábinál (20,8 óra vs. 25,3 óra). Ugyanakkor több krimi, thrillert (22,1 óra vs. 8,6 óra), illetve vígjátékot, komédiát (16,5 óra vs. 9,7 óra) láthattak a nézők.

3. táblázat: A műsorok műfaji besorolása csatornánként (óra)

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
családregény, szappanopera	10,5	0,9	4,5	19,8	17,9	17,9	25,2	23,1	10
akciófilm	1,6	0,7	–	10	13,2	7,1	8	13,1	7,4
ifjúsági film	2,5	4,5	6	12,2	12,1	9,6	10,6	4,5	5,2
komédia	2,1	5,8	1,3	3,7	5,4	9,6	3,9	5,3	5,6
krimi, thriller	1,1	5,1	6,5	6	4,4	8,8	1,5	6,0	6,8
sci-fi, fantasy	–	1,5	0,7	2,3	1,7	2,3	6,6	4,2	4,2
dráma	3,2	4,1	2,1	4,9	–	6,8	1,9	1,5	2,1
katasztrófafilm	–	–	–	2,9	2,7	–	8	1,7	–
western	–	–	–	6	1,4	1,9	–	1,8	1,9
történelmi film	1,5	–	–	0,7	1,9	–	–	–	–
romantikus film	–	–	–	–	–	1,9	–	–	–
egyéb	–	–	–	–	–	1,4	–	–	0,3
összesen:	25	31,3	24,5	80	76,6	73	69	71,9	47,3

AZ ERŐSZAKOT TARTALMAZÓ MŰSORSZÁMOK ARÁNYA

Vizsgálatunk célja a televíziós műsorkínálatban megjelenő erőszak mennyiségének és bemutatási módjának meghatározása. Erőszakosnak tekintettük azokat az eseményeket, amelynek során:

- az erőszak áldozata vagy „forrása” (azaz elkövetője vagy okozója) emberi, illetve humanizált szereplő volt,
- emberekben, állatokban, környezetben, tárgyakban károk, sérülések keletkeztek,
- illetve erőszakosnak tekintettük azokat a jeleneteket is, amelyekben a fizikai erőszak nem valósult meg, de erre utaló magatartást (például fenyegetés, lelki terror) tapasztaltunk¹.

Az elemzés első lépésében arra kerestünk választ, hogy az egyes műsортípusok mekkora hányada tartalmazott verbális vagy fizikai agressziót. A kutatás alapegységét ebben a szakaszban a műsorszámok jelentették. Azaz minden olyan műsorszámot erőszakosnak tekintettünk, amelyben legalább egy, a tárgykörbe tartozó jelenet előfordult. (A vizsgálat ezen szakaszában nem foglalkoztunk az erőszakos események ábrázolásának módjával, vagyis nem tettünk különbséget a humorosan vagy az esetleg kifejezetten életszerűen ábrázolt agresszió között.)

Már a 2001 augusztusára vonatkozó elemzés is jelezte, hogy az erőszakmentes műsorszámok arányának tekintetében eltűnt a különbség az országos földi terjesztésű kereskedelmi médiumok és a közszolgálati televízió műsora között (**4. táblázat**). A 2002. február-márciusi adatok megerősítették az előző fél év következtetéseit. Az M1 fikciós műsorszámainak felében találkozhatott a néző agresszív eseménysorral, de hasonló arányok jellemezték a TV2 műsorkínálatát is. Ezzel szemben az RTL Klub fikciós műsorainak közel kétharmada tartalmazott agressziót.

¹Jelenetnek az egy eseménysort bemutató műsorrészeket tekintettük, a vágások, plán-váltások számától függetlenül.

További különbség az M1 és a TV2, illetve az RTL Klub között, hogy az előbbi két televízió műsorkínálatában jelentős, míg az RTL filmjeiben és műsorajánlóiban csak minimálisnak tekinthető csökkenést regisztráltunk a verbális és fizikai agresszió előfordulásában (M1 52% vs. 65%; TV2 53% vs. 62%; RTL Klub 65% vs. 68%).

4. táblázat: Az erőszakot tartalmazó műsorszámok aránya (százalék) N=1129

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
nincs erőszak	64	35	48	37	38	47	54	32	35
csak verbális erőszak	3	3	3	10	1	4	2	1	2
verbális és fizikai erőszak)	33	62	49	53	61	49	44	67	63
összesen:	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Szintén az M1 és a kereskedelmi adók „közeledését” jelzi az egyes műsortípusok erőszaktartalmának vizsgálata. Már az előző félévi vizsgálat is jelezte, a 2002-es elemzés pedig alátámasztotta, hogy az M1 egyetlen műsortípus esetében sem tekinthető erőszakmentesebbnek kereskedelmi vetélytársainál (5. táblázat).

E folyamatra eklatáns példával szolgálnak a közszolgálati televízió filmsorozatai, illetve animációi. 2001 telén az M1 sorozatainak 29 százaléka, 2001 nyarán 79 százaléka, 2002 telén pedig már 86 százaléka tartalmazott erőszakos jeleneteket. 2002 telén a közszolgálati csatorna animációs alkotásaiban ugyanolyan gyakran láthattak a nézők brutális eseményeket, mint a kereskedelmi adók rajzfilmjeiben.

A fentiekkel ellentétes tendencia jellemezte a promóciókat. A 2001 nyarán elvégzett elemzés a műsorajánlók nagyjából kétharmadában regisztrált agresszív jelenetet. Fél évvel később ez az arány az M1 és a TV2 esetében jelentősen 44, illetve 49 százalékra csökkent. Ezzel szemben az RTL Klub promóció-szerkesztőinek gyakorlata változatlan maradt, a csatorna műsorajánlóinak 68, illetve 63 százaléka tartalmazott erőszakot.

5. táblázat: Az erőszakot tartalmazó műorszámok aránya az egyes műsortípusokban (százalék)

N=1129

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
egyestés mozifilm	78	86	96	100	100	100	100	89	99
filmsorozat	29	79	86	60	63	83	47	51	57
animáció	27	64	85	87	49	88	90	88	99
promóció	36	60	44	59	62	49	43	68	63

Legnagyobb arányban természetesen a krimikben, thrillerekben és az akciófilmekben találkozhattunk erőszakos jelenetekkel, de kiemelést érdemelnek a sci-fik, fantasyk is (6. táblázat). Az ifjúsági filmek négyötöde, a szappanoperák nagyjából fele szintén megjelenített valamilyen agresszív cselekményt.

6. táblázat: Az erőszakot tartalmazó műorszámok aránya műfajonként (százalék)

N=1129

	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
csaláregény, szappanopera	42	42	56
akciófilm	96	93	100
ifjúsági film	79	79	78
komédia	39	67	48
krimi, thriller	63	93	95
sci-fi, fantasy	92	90	100
dráma	35	60	87
katasztrófafilm	100	100	–
western	94	100	100
történelmi film	100	100	–
romantikus film	–	–	100
egyéb	63	64	60
összesen:	57	66	57

Itt kell megjegyeznünk, hogy a *BBC1*, a *BBC2*, az *ITV* és a *Channel 4* műsoraira vonatkozó erőszakkal kapcsolatos tartalomelemzés adatai szerint 2001-ben a brit szappanoperák 61 százaléka, a komédiák 67 százaléka, a drámák 75 százaléka, míg a filmek 98 százaléka tartalmazott erőszakos eseményt².

² Briefing update, No 10. Depiction of violence on terrestrial television BBC, BSC, ITC 2002 April.

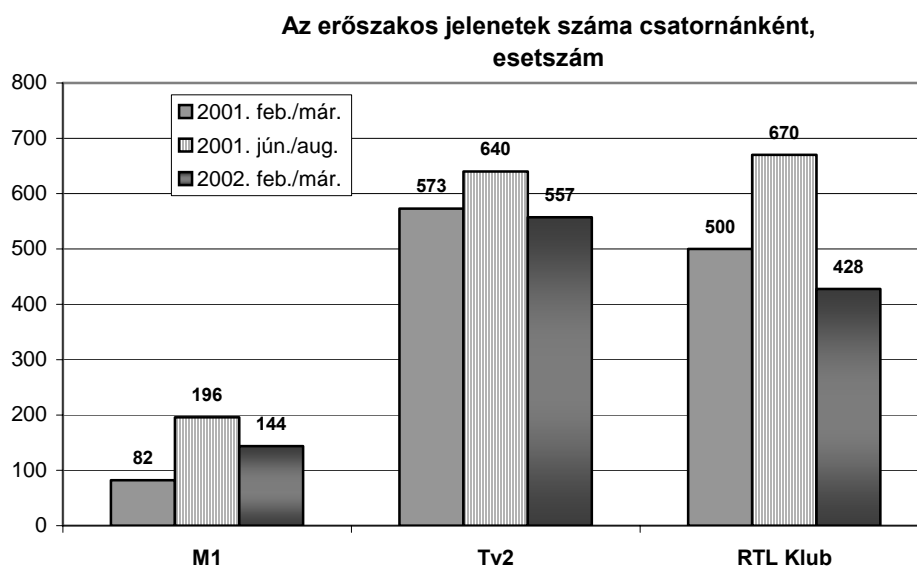
AZ ERŐSZAKOT TARTALMAZÓ MŰSORRÉSZEK ARÁNYA

A továbbiakban nem a műsorszámokat, hanem azok verbális/fizikai erőszakot tartalmazó jeleneteit tekintjük az elemzés alapegységének. A fizikai brutalitás részletesebb bemutatása előtt a mediális agresszió valamennyi típusát áttekintjük. A szóban forgó szcénák vizsgálatának első lépcsőjében kétféle csoportosítást használtunk. E szerint az eseményeket verbális és fizikai erőszakot tartalmazókra különítettük el.

2001 február végén összesen 1905 (ebből az HBO-hoz 750 kötődött), augusztus elején 1873 (ebből a Minimaxhoz 367 tartozott), 2002 márciusában pedig 1129 erőszakos műsoregységet rögzítettünk. A csökkenés mindhárom országos sugárzású csatornát érintette. A M1-en a brutális események 27 százalékkal, a TV2-n 13 százalékkal, míg az RTL Klubon 36 százalékkal csökkentek (**2. ábra**).

2. ábra

N=1129

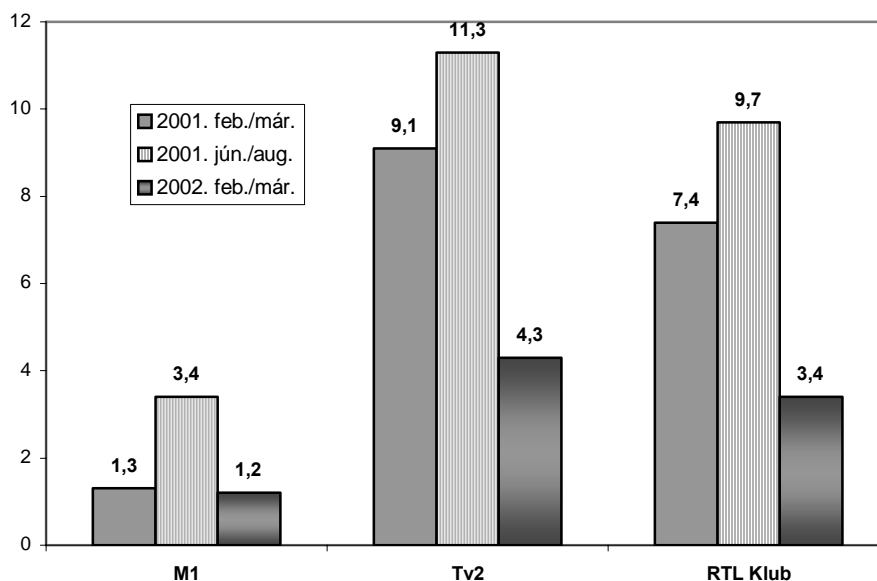

A jelenetek számának megoszlásánál pontosabb képet rajzol az agresszivitás mennyiségéről, ha az eseményegységek időtartamát vizsgáljuk.

Mindhárom elemzett periódusban a közszolgálati csatornán láthattak a nézők a legrövidebb időtartamban agresszív eseményeket (**3. ábra**). 2002 telén és 2001 nyarán a kereskedelmi csatornák háromszor-négyszer, míg 2001 telén hatszor-hétszer akkora terjedelemben sugároztak erőszakos tartalmú képsorokat, mint az M1.

3. ábra

N=1129

2002 februárjának utolsó hetében az M1 adásidejének egy százalékát, a TV2 és az RTL Klub programidejének három-három százalékát tették ki az agresszív cselekmények (7. táblázat). A mért adatok az előző félévhez képest számottevő csökkenést jeleznek. 2001. július végén az erőszak a közszolgálati csatorna műsoridejének három százalékát, a TV2 és az RTL Klub programidejének pedig nyolc, illetve hét százalékát érintette.

Ez a visszaesés egyúttal azt is jelenti, hogy a korábban mért 4-5 százalékpontos különbség két százalékpontra csökkent a kereskedelmi és a közszolgálati médiumok között. Másképpen megfogalmazva, a televízióban sugárzott brutalitás műsoridőn belüli részarányának szempontjából a közszolgálati adó „közelített” kereskedelmi vetélytársaihoz.

7. táblázat: Az erőszakot tartalmazó műorrészek aránya a teljes műsoridőn belül (százalék) N=1192

	M1	TV2	RTL Klub
2000. július 24-30.	n. a.	4	7
2000. november 6-12.	n. a.	4	6
2001. február 26-március 4.	1	6	6
2001. július 30-augusztus 5.	3	8	7
2002. február 25-március 3.	1	3	3

Jelentős különbségek mutatkoztak az eltérő finanszírozású televíziók között abból a szempontból is, hogy az erőszakos eseményeket milyen típusú műsorokban (egyestés film, sorozat, animáció, műsorajánló) mutatták be (**8. táblázat**).

Az M1 programkínálatában sugárzott brutális jelenetek elsősorban az egyestés filmekben (37%) és a sorozatokban (33%), továbbá a műsorbeharangozóknak fordultak elő. A közszolgálati adón a műsorajánlók 21 százalékban részesedtek az agresszív események összes idejéből. Ezzel szemben a TV2 (8%) és az RTL Klub (11%) műsorajánlójait a csatornák erőszak tartalmának tizedéért terhelte felelősség. A kereskedelmi csatornák agresszív jelenetei nagyobb arányban származtak az egyestés filmekből. Kiemelésre érdemes, hogy az erőszak tartalom tekintetében nincs jelentős különbség a közszolgálati és a kereskedelmi adók sorozatai között (M1 33%, TV2 29%, RTL Klub 38%).

8. táblázat: Az erőszakos műsorrészek időtartamának megoszlása az egyes műsортípusokban, csatornánként százalékban N=1129

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
egyestés mozifilm	49	68	37	24	26	45	18	36	43
filmsorozat	11	14	33	34	47	29	34	41	38
animáció	4	15	9	13	23	18	14	8	8
promóció	35	3	21	29	4	8	33	15	11
összesen:	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A vizsgált tévécsatornákon mindhárom időszakban a brutalitás verbális formájával találkozhatott legritkábban a néző, ugyanis a cselekmények több mint 90 százalékában a fizikai agresszió valamely formája jelent meg (**9. táblázat**).

9. táblázat: A kizárólag verbális, illetve verbális/fizikai erőszak aránya az erőszakos jelenetek százalékában N=1192

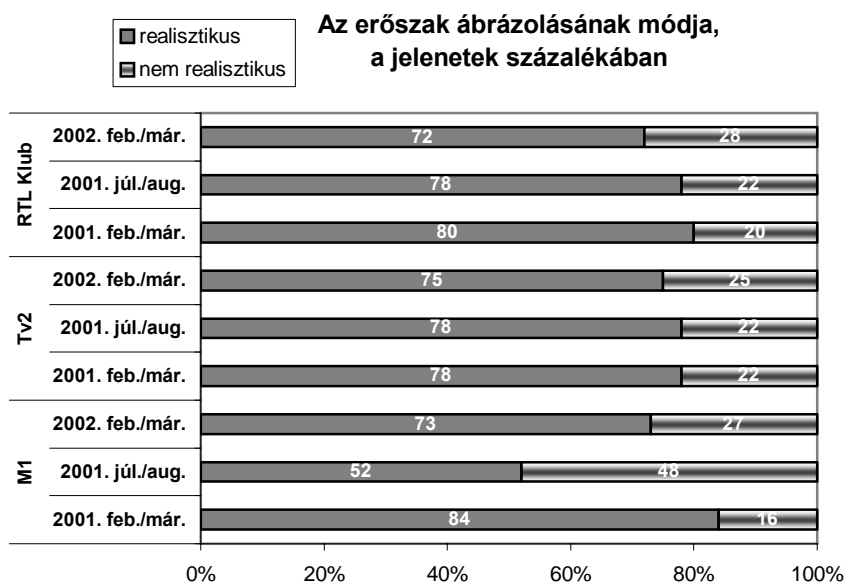
	M1		TV2		RTL Klub	
	verbális erőszak	verbális/fizikai erőszak	verbális erőszak	verbális/fizikai erőszak	verbális erőszak	verbális/fizikai erőszak
2001. február 26-március 4.	7	93	14	86	8	92
2001. július 30-augusztus 5.	11	89	7	93	9	91
2002. február 25-március 3.	5	95	6	94	9	91

Azokban az esetekben, amikor az erőszak nemcsak szavakban, hanem cselekedetekben is testet öltött, részletesen vizsgáltuk az agresszivitás ábrázolásának módját. A realiztikus, illetve elidegenítő effektusokat tartalmazó jelenetek arányában a kereskedelmi csatornák és a közszolgálati adó nagy hasonlóságot mutatott (**4. ábra**). A három vizsgált időszakban egyetlen alkalommal (2001. július/augusztus) fordult elő, hogy az M1 műsorán – a kevésbé kockázatosnak tartott – elidegenítő effektusokat tartalmazó erőszakos jelenetek aránya lényegesen meghaladta a kereskedelmi csatornák értékeit.

Megjegyezzük, hogy a fentebb már idézett brit tartalomelemzés szerint 2001-ben a négy legnagyobb brit állomás (*BBC1, BBC2, ITV és Channel4*) fikciós műsoraiban előforduló erőszakos jelenetek 70 százaléka naturalisztikus formában mutatott be valamilyen, mások testi épségét veszélyeztető cselekményt³, 13 százalékában jelentek meg realiztikus elemek, míg a humoros események aránya 17 százalék volt. 1997-1999 között a valóságyszerű jelenetek aránya 62-68 százalék között mozgott.

4. ábra

N=1129

³ Briefing update, No 10. Depiction of violence on terrestrial television BBC, BSC, ITC 2002 April.

A FIZIKAI ERŐSZAK BEMUTATÁSA

A továbbiakban elemzésünk középpontjába elsősorban az elidegenítő elemeket mellőző, ún. realiztikus ábrázolásmód leírására helyezzük a hangsúlyt.

A televíziós agresszió interiorizálásának valószínűségét a szakirodalom különbözőképpen ítéli meg. Abban azonban a szakértők többsége egyetért, hogy a mediális agresszió legveszélyesebb formája a realiztikus ábrázolású fizikai erőszak. (Megjegyezzük, hogy a bírálatok nem korlátozódnak kizárólag a televíziós megjelenítésre, a kutatások szerint a számítógépes játékok is hasonló veszélyforrást jelentenek.) A valóságyszerű ábrázolásmód legfontosabb jellemzője, hogy nem alkalmaz elidegenítő effektusokat (például humor, meseszerűség, fantasztikum), így igen közel áll a nézők mindennapi tapasztalataihoz, ez pedig növeli az agresszió befogadásának esélyét.

A televíziókban megjelenő erőszak fizikai formáira a különböző társadalmak eltérő érzékenységgel reagálnak. Németországban például jól láthatóan közvetlen kapcsolatot feltételeznek a televízióban látható agresszió és a nézők – elsősorban a fiatalok – viselkedése között. Így például a német kancellár 2002 májusának elején – hat nappal az erfurti tragédia után⁴ – hivatalába kérte az összes német rádió- és televízióadó intendánsát, hogy áttekintse velük a brutális jeleneteket tartalmazó műsorok korlátozásának gyakorlatát. A német kormány szándékainak komolyságát jelezte a kormányzóvivő azon megjegyzése is, hogy amennyiben nem sikerül egyetértésre jutni az ominózus filmek mennyiségének „önkéntes korlátozásáról”, a kormányfő kész (a médiumok mellőzésével) ilyen értelmű törvényjavaslat előterjesztésére. Emellett a német szövetségi kormány azt is tervezte, hogy felgyorsítja az ifjúságvédelmi törvény elfogadását, amely korlátok közé szorítaná többek között a brutális számítógépes játékok forgalmazását is.

A műsorokban megjelenő brutalitás és az emberek mindennapi viselkedésének kapcsolatáról alkotott elképzeléseket mérte fel a BBFC által 2000-ben elvégzett közvélemény-kutatás. A britek 46 százalékának elképzelése szerint az erőszakos filmjelenetek a valós életben is agresszív viselkedést indukálnak. Ezzel ellentétes véleményt a megkérdezettek 28 százaléka fogalmazott meg. (A válaszadók 26 százaléka nem foglalt állást a kérdésben.)

A BBC például a producerek, rendezők számára készített vezérfonalában arra figyelmeztet, hogy „különleges gondossággal kell kezelni azokat a jeleneteket, amelyek a nézők tapasztalataival egybevágó erőszakot tartalmaznak” (Producers’ Guidelines: Violence 3.1).

A Kanadai Műsorszolgáltatók Szövetsége szintén kiemelten foglalkozik a realiztikus ábrázolás veszélyeivel. Az ifjúsági programokon belül megjelenő erőszak ábrázolása nem lehet annyira realiztikus, hogy fennálljon annak a veszélye: a fiatalok azokat utánozzák, vagy alulértékeljék az erőszak hatását. (Voluntary Code Regarding Violence in Television Programming Statement of Principle 1.5)

Az osztrák közszolgálati csatorna, az ORF, szintén felhívja a műsorkészítőket, programszerkesztőket figyelmét a realiztikus ábrázolásmód alkalmazásának kockázatára. A csatorna működését szabályozó alapelvekben arra figyelmeztet, hogy „a realiztikus ábrázolású erőszakos jelenetek valószínűsítik leginkább az identifikáció lehetőségét”. (Die Haltung des ORF zu Gewalt und Obszönität in Radio und Fernsehen 1993.)

Ugyanakkor az elidegenítő effektusokat mellőző erőszakos jelenetek megítélése nem tekinthető egységesnek. Svédországban például a realiztikus ábrázolásmódhoz hasonlóan kerülendőnek tartják a humoros, meseszerű bemutatást is. E felfogás szerint az erőszakos jelenetek káros hatásait nem csökkenti egyértelműen, ha az agresszió a mindennapi valóságtól elválasztva kerül bemutatásra.

A továbbiakban a valóságyszerűen, elidegenítő effektusok alkalmazása nélkül ábrázolt erőszakot két paraméter segítségével jellemezzük: az egyik mutató az erőszakos jelenetek időtartamát, a másik a jelenetek idejének százalékos megoszlását tárja fel. Ez utóbbi arról tájékoztat, hogy az összes fizikai erőszakot bemutató esemény időtartamának mekkora százalékát tették ki a realiztikusan ábrázolt jelenetsorok⁵.

⁴ 2002. április 26-án Erfurtban egy kicsapott középiskolai diák agyonlőtt 13 tanárt, két tanulót és egy rendőrt.

⁵ Az agresszív jelenetek magukban foglalhatnak (maximum 30 másodperc hosszú) erőszakmentes eseményeket is, például: fegyver újratöltése. Az adatfelvétel során egy erőszakos jelenetet akkor tekintettünk befejezettnek, ha az agresszió lezárult, vagy ha azt minimum fél perc terjedelmű akciómentes jelenet követte.

A valóság-hű ábrázolású erőszak aránya

2002 kilencedik hetében a realiztikus ábrázolású agresszió időtartama mindhárom csatornán radikálisan csökkent. Továbbra is jellemző, hogy a közszolgálati televízió kereskedelmi vetélytársainál lényegesen kevesebb fizikai agressziót sugároz. 2001 februárjának utolsó hetében az RTL Klub, illetve a TV2 ötször-hatszor, 2001 nyarán kétszer-háromszor, 2002 februárjának végén pedig háromszor-négyszer több erőszakos cselekményt mutatott be, mint az M1 (10. táblázat).

10. táblázat: A fizikai erőszak időtartama csatornánként (óra) N=1715, 1697, 1052

2001. február 26-március 4.					
	M1	TV2	RTL Klub	HBO	Minimax
realisztikusan bemutatott erőszak	1,1	6,6	5,7	9,2	-
nem realiztikusan bemutatott erőszak	0,1	1,4	1,2	2,3	-
összesen:	1,2	8	6,9	11,5	-
2001. július 30-augusztus 5.					
	M1	TV2	RTL Klub	HBO	Minimax
realisztikusan bemutatott erőszak	1,5	7,9	6	-	-
nem realiztikusan bemutatott erőszak	1,5	3	2,2	-	-
összesen:	3	10,9	8,2	-	5,7
2002. február 25-március 3.					
	M1	TV2	RTL Klub	HBO	Minimax
realisztikusan bemutatott erőszak	0,8	3,3	2,1	-	-
nem realiztikusan bemutatott erőszak	0,3	0,8	0,7	-	-
összesen:	1,1	4,1	2,8	-	-

A különböző hosszúságú adásidővel működő csatornák összehasonlíthatóságának érdekében a fizikai erőszakot bemutató események időtartamát a teljes műsoridőhöz viszonyítottuk (11. táblázat). Míg 2001 februárjában a TV2, illetve az RTL Klub műsoridejének 4-4 százalékát tette ki a valóság-hűen bemutatott erőszak, addig az M1 esetében ez az arány az egy százalékot sem érte el. A nyári adatfelvétel ideje alatt emelkedést regisztráltunk. A nagyobb időtartamú képernyő-agressziókn belül a valóság-hű jelenetek

részaránya emelkedett. Az M1 esetében egy százalékra, a TV2 és az RTL Klub műsoraiban pedig 5-5 százalékra nőtt. 2002 kilencedik hetében a valóságyszerűen bemutatott erőszak hossza az M1-en egy százalék alá csökkent, de a kereskedelmi adók esetében is az eddigi legalacsonyabb értéket mértük (2%-2%).

11. táblázat: A realiztikus erőszakot tartalmazó műsorrészek aránya a teljes műsoridőn belül (százalék) N=1129

	M1	TV2	RTL Klub
2000. július 24–30.	n. a.	3	6
2000. november 6–12.	n. a.	3	5
2001. február 26–március 4.	0	4	4
2001. július 30–augusztus 5.	1	5	5
2002. február 26–március 3.	0	2	2

Mint azt fentebb jeleztük, az erőszak mennyiségének jelentős csökkenése mögött elsősorban a műsorstruktúra változása állt. 2002 kilencedik hetében – az előző fél évhez képest – az M1 2,9 órával bővítette, míg a TV2 9,6 órával, az RTL Klub közel 13,9 órával csökkentette a fikciós műsorszámok adásidőjét. E változásokat is figyelembe véve, a realiztikus erőszak arányát a csatornák fikciós műsorszámainak adásidőjéhez viszonyítva fejeztük ki (**12. táblázat**).

Az adatokból kiderül, hogy 2002 telére a realiztikus erőszak tekintetében gyakorlatilag eltűnt a különbség az állami csatorna, illetve a privát televíziók között. A közszolgálati adón a valóságyszerűen ábrázolt agresszió aránya a fikciós műsoridő három százalékát, míg a kereskedelmiéken 4-5 százalékát tette ki.

12. táblázat: A realiztikus erőszakot tartalmazó műsorrészek fikciós műsoridőn belüli aránya (százalék)

	M1		TV2		RTL Klub	
	százalék	fikciós adásidő (perc)	százalék	fikciós adásidő (perc)	százalék	fikciós adásidő (perc)
2001. febr./márc.	4	1644	8	4854	9	3836
2001. júl./aug.	5	1748	10	4556	9	4197
2002. febr./márc.	3	1823	5	4277	4	2997

Az előző felmérés egyik következtetése az volt, hogy a televíziók – a nyári tévénézési szokásokhoz igazodva – kevesebb olyan filmet (és filmajánlót) sugároztak, amelyek realiztikus erőszakot ábrázoltak, viszont gyakrabban láthattak a nézők elidegenítő

effektusokat (humor, fantasztikum, meseszerűség) tartalmazó brutális jeleneteket (13. táblázat).

A 2001 elején elvégzett adatfelvétel szerint a közszolgálati csatorna fizikai erőszakot ábrázoló jeleneteinek 90 százaléka, a profitorientált adók nyolctizede volt realiztikus. A 2001-es nyári vizsgálat idején az M1 programjaiban 40 százalékponttal, a TV2 műsoraiban kilenc, az RTL Klubnál nyolc százalékponttal csökkent a valóság-hű erőszak időtartama. A 2002-es téli műsorstruktúra ismét a realiztikusan ábrázolt erőszak arányának emelkedését hozta. A növekedés ezúttal „elkerülte” a RTL Klubot (2 százalékpont), de szembeötlően kimutathatóvá vált az M1 (23 százalékpont) és a TV2 (8 százalékpont) esetében.

13. táblázat: A fizikai erőszak ábrázolásmódja csatornánként, az erőszakos jelenetek összes idejének százalékában N=1715, 1697, 1053

	2001. febr. 26-márc. 4			
	M1	TV2	RTL Klub	HBO
realisztikusan bemutatott erőszak	90	81	81	81
nem realiztikusán bemutatott erőszak	10	19	18	19
összesen:	100	100	100	100
	2001. júl. 30-aug. 5.			
	M1	TV2	RTL Klub	HBO
realisztikusan bemutatott erőszak	50	72	73	–
nem realiztikusán bemutatott erőszak	50	28	27	–
összesen:	100	100	100	–
	2002. febr. 25-márc. 3.			
	M1	TV2	RTL Klub	
realisztikusan bemutatott erőszak	73	80	75	–
nem realiztikusán bemutatott erőszak	27	20	25	
összesen:	1,1	4,1	2,8	

A REALISZTIKUSAN ÁBRÁZOLT ERŐSZAK SUGÁRZÁSÁNAK IDŐPONTJA

A műsorszolgáltatással kapcsolatos szabályozások általában meghatározzák az erőszakos jelenetek sugárzásának feltételeit. Egyrészt korlátozzák az erőszakos alkotások bemutatásának időszakait, másrészt a televíziókat előzetes figyelemfelhívásra, illetve az erőszakot tartalmazó műsorszámok folyamatos megjelölésére kötelezik. Az adatfelvétel időpontjában érvényben lévő médiatörvény az 5 órától 23 óráig terjedő periódust a kiskorúak számára káros reprezentációs formáktól „védegetnek” tekintette, azaz tiltotta a „kiskorúak személyiségfejlődésére ártalmas, így az erőszak öncélú alkalmazását magatartási mintaként bemutató” műsorszámok közzétételét (5. § (1)).

2002 telén kedvező tendenciákat figyelhettünk meg. A legproblematisabb agressziótípus bemutatásának időpontja későbbre csúszott, a korábbiaknál nagyobb hányada esett az esti, főműsoridőn kívüli (III.) műsorsávba. A fiatalkorúak által legintenzívebben használt I. és II. műsorsávokban tehát a korábbinál kevesebb valóság-hű eseményt láthattak a nézők (49% vs. 76%, illetve 68%).

Korábbi vizsgálataink szerint az erőszak időtartamának nagyjából felét az első műsorsávban sugározták a műsorszolgáltatók (**14. táblázat**). A fenti megállapítás egyaránt jellemezte a közpénzekből fenntartott és a privát kézben lévő televíziós társaságokat. Ezzel szemben 2002 kilencedik hetében az első műsorsáv részesedése 40 százalékra csökkent.

A főműsoridő „terheltsége” mindhárom időszakban ennél lényegesen kisebb volt: 2001 telén a realiztikus képernyő-erőszak időtartamának 16 százaléka, augusztusában pedig 23 százaléka esett a legnézettebb terminusba. 2002 februárjában/márciusában a II. műsorsávban is visszalépést regisztráltunk, a főműsoridő részesedése mindössze kilenc százalék volt.

2001-ben az esti (21:30-tól kezdődő) műsorsávban a csatornák az agresszív események 21-32 százalékát sugározták. Ezzel szemben 2002 telén a III. műsorsávban találkozhattak a valóság-hűen ábrázolt erőszak felével (51%) a nézők, vagyis az előző időszakhoz képest 27 százalékpontos emelkedést regisztrálhattunk.

Az első műsorsáv erőszakmentesebbé válása mindhárom csatorna esetében kimutatható. A leglátványosabban (18 százalékponttal) a TV2 csökkentette a 6:00 és 18:30 között sugárzott realiztikus brutalitás időtartamát a megelőző időszakhoz képest, míg az RTL Klubot (7%) és az M1 televíziót (7%) kisebb, de azonos mértékű visszaesés jellemezte.

A közszolgálati adó és a kereskedelmi csatornák erőszakos eseményeik kb. egytizedét (7-12 százalékat) sugározták főműsoridőben. Különbségként mutatható ki viszont az előző fél évhez képest, hogy az M1 esetében emelkedést figyelhettünk meg (7% vs. 12%), míg ezzel ellentétben a TV2 (23% vs. 10%), de főként az RTL Klub (28% vs. 7%) csökkentette a főműsoridőben sugárzott káros jelenetek arányát.

A kereskedelmi adókon az agresszió nagyobb része esett az esti műsorsávba, mint az M1-en (M1 44%, TV2 52%, RTL Klub 51%). Továbbá a privát csatornák nemcsak a közszolgálati televízióhoz, de korábbi műsorstruktúrájukhoz képest is számottevően növelték a realiztikusan ábrázolt erőszak arányát a III. műsorsávban, míg a közszolgálati adó esetében az e dimenzióban mért eredmények nem változtak (44% vs. 42%).

14. táblázat: A realiztikusán ábrázolt erőszakos jelenetek időtartamának megoszlása műsorsávonként, százalékban N=1380, 1037, 773

	I. műsorsáv: 6:00-18:30	főműsoridő: 18:30-21:30	III. műsorsáv: 21:30-5:59
2001. febr. 26-márc. 4			
M1	49	19	32
TV2	49	19	32
RTL Klub	57	12	31
HBO	51	10	39
<i>átlag HBO-val</i>	<i>51</i>	<i>14</i>	<i>35</i>
<i>átlag HBO nélkül</i>	<i>52</i>	<i>16</i>	<i>32</i>
2001. júl. 30-aug. 5.			
M1	51	7	42
TV2	56	23	21
RTL Klub	48	28	24
<i>átlag</i>	<i>52</i>	<i>23</i>	<i>24</i>
2002. febr. 25-márc. 3.			
M1	44	12	44
TV2	38	10	52
RTL Klub	42	7	51
<i>átlag</i>	<i>40</i>	<i>9</i>	<i>51</i>

A 2001-es téli vizsgálat tapasztalata az volt, hogy a televíziók a valóságszerűen ábrázolt agresszió idejének jelentős részét, több mint harmadát, promóciókban mutatták be (**15. táblázat**). E jelenség azért tekinthető különösen problematikusnak, mert a műsorajánlókat a csatornák egész nap folyamatosan sugározzák. Július végére mindhárom televízióban kevesebb erőszakot tartalmaztak a műsorajánlók. Az M1 42 százalékról két százalékra, a TV2 34 százalékról hat százalékra, az RTL Klub pedig 41 százalékról 21 százalékra csökkentette a promóciók részesedését.

2002 kilencedik hetében a promóciók súlya mindhárom csatorna erőszakos műsoridején belül kiegyenlítődött. Mind a közszolgálati adón, mind a profitorientált médiumok esetében a realiztikus erőszak körülbelül tizedét a műsorajánlók szolgáltatták. A valóság-hű erőszak legjelentősebb forrásának – 50 százalék körüli részesedéssel – az egyestés filmek bizonyultak.

A korábbi vizsgálatok adatai szerint a kereskedelmi csatornákon a sorozatok általában az erőszak több mint harmadát adták, igaz, ezt az arányt a TV2 jóval túlszárnyalta 2001 nyarán (59%). 2002 kilencedik hetére a közszolgálati adó felzárkózott versenytársai mögé. Ekkor az M1 sorozatai 40 százalékban részesedtek a csatornán megjelent és realiztikus ábrázolású brutális cselekményekből. (Az előző vizsgálatok 27, illetve 12 százalékos részesedést jeleztek.) A magán televíziós társaságok esetében ez az érték 34-38 százalék között mozogott.

15. táblázat: A realiztikusán ábrázolt erőszak időtartamának megoszlása műsортípusonként (százalék) N=1715, 1021, illetve 773

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
egyestés mozi	46	67	46	28	32	55	21	41	51
filmsorozat	12	27	40	38	59	34	38	37	38
animáció	0	4	1	0	3	1	0	1	1
promóció	42	2	13	34	6	10	41	21	10
összesen:	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A REALISZTIKUSAN ÁBRÁZOLT JELENETEK KÖVETÉSI IDEJE

A mediális erőszak mértéke és a gyermekek lélektani fejlődése közötti kapcsolat vizsgálata során alkotott egyik legismertebb elmélet az ún. obszervációs modell. Ezen elképzelés szerint a gyermekek az utánczás permanens folyamatában sajátítják el a viselkedésmintákat. Az elmélet képviselői hasonlóan vélekednek az erőszakos modellek elsajátításáról is (Ranschburg J. Félelem, harag, agresszió 1995. 122 o.).

E tanulási folyamat szempontjából lényeges momentum, hogy a befogadók milyen gyakorisággal szembesülnek az agresszív vizuális ingerekkel, hiszen a gyakran jelentkező ingerek nagy valószínűséggel mutatnak a sikeres tanulás irányába. A továbbiakban ezért a valóság-hűen ábrázolt erőszakos jelenetek követési idejét, a sugárzásuk között eltelt idő átlagos hosszát tekintjük át. (Az alábbiakban átlagértékeket közöltünk.)

Jelentős különbséget regisztráltunk a közszolgálati adók és a kereskedelmi csatornák között a realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek követési idejében (**16. táblázat**). 2002 kilencedik hetében az M1-en átlagosan 48 perc, a TV2-n 19 perc, az RTL Klubon pedig 16 perc telt el két esemény között. Az adatok szerint a közszolgálati adón egyre gyakoribbá váltak a realiztikus ábrázolású agresszív események, hiszen 2001 telén 73 perc, egy évvel később viszont már csak 48 perc volt az átlagos követési idő. Ezzel szemben a privát adókon a követési távolság növekedése, illetve stagnálása volt megfigyelhető. Az előző adatfelvételhez képest a TV2 fikciós műsoraiban átlagosan hét perccel, az RTL Klub programjaiban két perccel több idő telt el két brutális eseménysor között.

A magánkézben lévő médiumok esetében lehetőség nyílt öt elemzési időszak összevetésére. 2000 júliusától 2001 júliusáig a két kereskedelmi csatorna fej-fej mellett haladt, fokozatosan csökkent az erőszakos képsorok átlagos követési idejében megmutatkozó különbség (2000. július a tíz perc vs. 2001. július a két perc) (**16. táblázat**). Majd ezt követően a kereskedelmi médiumok „erőszakollója” szétnyílt, és a 2002 kilencedik hetében elvégzett adatfelvétel már arra utalt, hogy a két csatorna közti különbség megtöbbszöröződött (hét perc).

16. táblázat: A realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek átlagos követési ideje (perc)
N=773

	M1	TV2	RTL Klub
2000. július 24–30.	n. a.	21	11
2000. november 6–12.	n. a.	17	8
2001. február 26– március 4.	73	16	20
2001. július 30– augusztus 5.	61	12	14
2002. február 26– március 3.	48	19	26

A korábbi elemzések szerint a közszolgálati televízió mind a három műsorsávban számottevően ritkábban sugárzott realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetet. 2002 elejére ez a különbség megszűnt (17. táblázat). Az esti (III.) műsorsávban mind a kereskedelmi, mind a közszolgálati adók által bemutatott filmekben átlagosan 10-11 perc telt el két agresszív eseménysor között. Sőt, a csatornák „közeledése” a főműsoridőben is kimutatható volt: az előző félévi 56 percről 13, illetve 28 percre csökkent az M1 és a kereskedelmi vetélytársai közötti különbség.

17. táblázat: A realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek átlagos követési ideje műsorsávonként (perc)
N=773

	I. műsorsáv: 6:00-18:30	főműsoridő: 18:30-21:30	III. műsorsáv: 21:30-5:59
2001. febr. 26-márc. 4.			
M1	115	19	32
TV2	16	10	20
RTL Klub	19	15	24
<i>átlag</i>	<i>20</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
2001. júl. 30-aug. 5.			
M1	55	64	66
TV2	15	8	12
RTL Klub	15	8	18
<i>átlag</i>	<i>18</i>	<i>12</i>	<i>22</i>
2002. febr. 26-márc. 4.			
M1	65	56	11
TV2	26	28	10
RTL Klub	35	43	11
<i>átlag</i>	<i>35</i>	<i>38</i>	<i>10</i>

A műsorszolgáltató típusától függetlenül, továbbra is jelentős eltérések mutatkoztak a hétköznapok és a hétvégék mediális „erőszak kínálata” között. A hét utolsó két napja „terheltebbnek” mondható, hiszen ekkor a tévénézők átlagosan 16 percenként, míg hétköznap

„csak” 32 percenként ütközhettek agresszív cselekményekbe (**18. táblázat**). Valamennyi csatornára jellemző volt, hogy a pihenőnapokon sűrűbben sugároztak brutális eseményeket, mint hétköznap. Az M1 és a TV2 nézői hétvégén nagyjából kétszer gyakrabban láthattak realiztikus erőszakot ábrázoló képsorokat, mint hétköznap. Az RTL Klub programkínálatában - a másik két műsorszolgáltatóhoz mérten - valamivel kisebb volt az eltérés a hét első öt napja és a hétvége között.

18. táblázat: A realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek átlagos követési ideje hétköznapokon, illetve hétvégén (perc) N=773

	M1			TV2			RTL Klub		
	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.	2001. feb./már.	2001. júl./aug.	2002. feb./már.
Hétköznap	84	71	71	17	16	26	21	16	31
Hétvégén	45	36	30	12	7	10	10	11	18
átlag:	73	61	48	16	12	19	20	14	16

AZ ERŐSZAK INTENZITÁSA

A tanulmány eddigi részeiben a mediális erőszak mennyiségi jellemzőit (terjedelmét, megjelenésének időpontját, gyakoriságát) tekintettük át. A továbbiakban a realiztikusan bemutatott erőszakos jelenetek prezentációját – képi világát, az erőszak formáját – vizsgáljuk. Az elemzési időszakok összehasonlításával arra keresünk választ, hogy mennyiben mutathatók ki trendek az egyes televíziók esetében.

A BBC nevesít néhány olyan alaphelyzetet, amelyet különösen veszélyesnek tart. „A producereknek és rendezőknek fokozott figyelmet kell fordítaniuk azokra az esetekre, amelyek:

- tartalmaznak a közönség mindennapi életéhez közelálló jeleneteket,
- tartalmaznak családon belüli vagy szexuális erőszakot,
- a nőket és gyerekeket áldozatként ábrázolják,
- tartalmaznak bármilyen túlzó vagy elnyújtott erőszakot,
- tartalmaznak az erőszak elfogadását támogató tartalmi környezetet,
- tartalmaznak öngyilkosságot vagy öngyilkossági kísérletet.⁶”

A fentieket szem előtt tartva, az erőszakos jeleneteket az akció, az eredmény ábrázolása, illetve az erőszak iránya (humanizált lény, tárgy) alapján kategorizáltuk (**19. táblázat**). Az elemzés ezen fázisában nem teszünk különbséget a realiztikus, illetve elidegenítő effektusokat tartalmazó jelenetek közt. Ebből a szempontból kiemelésre érdemes eltérések mutatkoztak a közszolgálati adó és a kereskedelmi csatornák között. Az M1 filmjei, promóciói „erőszakmentesebbnek” tekinthetők, mivel e csatorna kínálatában fordultak elő a legkevésbé naturalisztikus események.

A legalacsonyabb szintű erőszaktípus, a verbális (15%) és a fizikai fenyegetés (34%) az állami költségvetésből gazdálkodó csatorna filmjeiben, műsorajánlóiban konkurenseinél gyakrabban fordult elő.

Az erőszak korlátozott bemutatása – a következmények vagy az akció ábrázolásának mellőzése – viszont egyaránt jellemző volt a közszolgálati és a kereskedelmi

⁶ BBC Producers' Guidelines, Chapter 6, Violence, Violence in Fiction 3.1 65-66. o.

műsorszolgáltatókra. Az RTL Klub filmjei az átlagnál gyakrabban tartalmaztak olyan jeleneteket, amelyek csak az agresszív cselekményt mutatták be, de elkerülték a következmények megjelenítését (28%). Az M1 nézői viszont olyan műsorszámokkal találkozhattak az átlagnál sűrűbben, amelyek az esemény mellőzésével, inkább a következmények hangsúlyozásával ábrázolták az eseményeket (14%).

Az erőszakos eseménysort részleteiben (akció és következmény bemutatása) megjelenítő prezentációs metódus a közszolgálati televízió filmjeire, promócióira volt a legjellemzőbb (64%). E meglepő eredményre az erőszak kontextusa szolgált magyarázatul. A valóságyszerűen ábrázolt jelenetek között a részletes agresszió azonos gyakorisággal fordult elő a közszolgálati, illetve a kereskedelmi televíziók filmjeiben is. Ezzel szemben az elidegenítő effektusokat (meseszerűség, humor) tartalmazó jelenetek esetében számottevő különbségek mutatkoztak a csatornák közt. Így például az M1 mesés kontextusban ábrázolt jeleneteinek 88 százaléka volt részletező (akció-következmény), a TV2-nél ugyanez az arány 55 százalék, az RTL Klub programjaiban pedig 66 százalék volt. Az M1 esetében tehát az erőszak részletes bemutatására többnyire meseszerű és humoros kontextusban került sor.

A tárgyi sérülések ábrázolásában nem volt kiemelésre érdemes különbség a televíziók között.

19. táblázat: Az erőszakos jelenetek típusai, az összes erőszakos jelenet százalékában
N=1192

	átlag	M1	TV2	RTL Klub
Verbális fenyegetés	10	15	9	11
Fizikai fenyegetés	24	34	23	23
Csak az akció látható	20	18	15	28
Csak az eredmény látható (humanizált áldozat)	10	14	10	7
Az akció és az eredmény is látható (humanizált áldozat)	54	64	52	54
Csak az eredmény látható (tárgyi sérülés)	7	6	6	7
Az akció és az eredmény is látható (tárgyi sérülés)	13	11	14	12

Az erőszakos eseményeket intenzitásuk (gyilkosság, nemi erőszak, verekedés stb.) szempontjából is vizsgáltuk (**20. táblázat**). A szóban forgó kritériumok természetesen bizonyos mértékig tartalmazhatnak véletlen tényezőt (például egy-egy katasztrófafilm jelentősen emelheti a robbantások gyakoriságát), ugyanakkor nem a konkrét esetek, hanem sokkal inkább a típusok előfordulásának meghatározása volt a célunk.

A korábbi elemzések szerint a verekedések (47-48%) és az (ön)gyilkosságok (40-45%) nagyjából azonos gyakorisággal fordultak elő a csatornák realiztikus ábrázolású filmjeiben, promócióiban. A tendencia 2002 telén megszakadt, mivel tömegverekedéseket gyakrabban láthattak a nézők (64%), viszont az (ön)gyilkosságok, háborús jelenetek aránya nem változott (40%). Szintén stabil maradt a tárgyi világ, illetve az állatok pusztulását bemutató szcénák száma (27%).

A változások elsősorban az M1-et érintették. Nézői egyaránt gyakrabban láthattak (tömeg)verekedéseket, illetve (ön)gyilkosságokat, háborús jeleneteket, mint a megelőző fél évben. Ugyanakkor a (tömeg)verekedések gyakoribbá válása jellemzője volt a kereskedelmi műsorszolgáltatók programjainak is (TV2 68% vs. 48%; RTL Klub 62% vs. 48%).

20. táblázat: Az erőszak intenzitása csatornánként, a realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek százalékában N=773 ⁷

	M1	TV2	RTL Klub	átlag
2001. február 26–március 4.				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	52	30	48	45
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	32	60	45	48
állatok, tárgyak elleni erőszak, robbanás	25	18	18	17
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	4	15	9	10
2001. július 30–augusztus 5.				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	36	43	38	40
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	41	48	48	47
állatok, tárgyak elleni erőszak, robbanás	16	23	31	26
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	19	26	19	22
2002. február 25–március 3.				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	44	44	36	40
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	57	68	62	64
állatok, tárgyak elleni erőszak, robbanás	12	28	31	27
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	11	8	14	11

Kedvező változásnak tekinthető, hogy a műsorstruktúra átalakításával az (ön)gyilkosságok, háborús részletek I. műsorsávon belüli aránya jelentősen csökkent (**21. táblázat**). Míg az előző két félévben arányuk 48-50 százalék körül alakult, 2002 kilencedik hetére megoszlása 34 százalékra csökkent. Ugyanakkor a főműsoridőben több halállal végződött eseménystort láthattak a nézők (53% vs. 44%).

⁷ Egy erőszakos jelenet többféle agressziót is tartalmazhatott, ezért az egyes típusok összege meghaladja a 100 százalékot.

A (tömeg)verekedések látványos „előretörése” mindhárom műsorsávra jellemző volt (I. sáv 66%, II. sáv 64%, III. sáv 63%).

21. táblázat: Az erőszak intenzitása műsorsávonként, a realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek százalékában N=773⁸

	6.00-18.30 között	18.30-21.30 között	21.30-6.00 között	átlag
<i>2001. február 26–március 4.</i>				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	48	49	47	45
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	46	37	46	48
állatok, tárgyak elleni erőszak, autós üldözés	14	25	17	17
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	9	15	8	10
<i>2001. július 30–augusztus 5.</i>				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	50	44	44	40
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	39	40	40	47
állatok, tárgyak elleni erőszak, autós üldözés	27	33	18	26
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	20	23	28	22
<i>2001. július 30–augusztus 5.</i>				
gyilkosság, háború, öngyilkosság	34	53	45	40
verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	66	64	63	64
állatok, tárgyak elleni erőszak, autós üldözés	25	41	26	27
egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	11	8	12	11

⁸ Egy erőszakos jelenet többféle agressziót is tartalmazhatott, ezért az egyes típusok összege meghaladja a 100 százalékot.

A KÁROKOZÁS ÁBRÁZOLÁSA

Mint már utaltunk rá, a szakértők elsősorban azért bírálják a mediális erőszak gyakori és rendszeres megjelenését, mert az magában hordozza annak veszélyét, hogy a nézők – különösen a fiatalok – az erőszak alkalmazását hatékony, követendő viselkedési mintának tekintik.

A televíziókban megjelenített erőszakos jelenetek mindössze két százaléka mutatta be az erőszak véletlen, nem szándékos alkalmazását. Az eseménysorok 98 százalékában a szereplők szándékosan éltek agresszív technikákkal. A brutális akciók 93 százaléka ember vagy humanizált lény ellen irányult, öt százaléka pedig tárgyak megsemmisítését (például vandalizmus, robbanás) célozta.

Ebből a szempontból nem volt kimutatható különbség sem a realiztikus jelenetek, sem a televíziók, sem a műsorsávok, sem pedig az egyes műsorszám-típusok között.

Az erőszak interiorizálásának esélyét csökkentheti, ha a néző az agresszió alkalmazásának következményeivel is megismerkedik. Ezt szem előtt tartva, a BBC producereknek szánt irányelve felhívja a figyelmet az erőszak következményeinek megjelenítésére: „az erőszak következményeinek bemutatását nem szabad figyelmen kívül hagyni, máskülönben fennáll az agresszivitás higiénikus bemutatásának veszélye. (...) Például egy emberre mért ökölcsapást nem szabad nem realiztikus beállításban, banálisan, a komoly következmények ábrázolása nélkül bemutatni.” (Producers’ Guidelines: Violence 3.1)

Az erőszakos jelenetek harmadában az áldozatok (29%) csak kisebb lelki/érzelmi reakciót (nyögés, hörgés stb.) mutattak (**22. táblázat**). A jelenetek valamivel több, mint tizedében szembesült a néző a szenvedő alany erősebb visszajelzésével (sírás, ordítás, könyörgés stb.). Megrázóbb szituációk (agónia, haláltusa, haldoklás) csak igen ritkán (4%) voltak láthatók.

Kisebb érzelmi/lelki hatásokkal leggyakrabban a kereskedelmi adók filmjeiben találkozhattak a nézők (TV2 32%, RTL Klub 28%). Az erősebb reakciók az M1 által műsorba szerkesztett filmekben fordultak elő az átlagosnál többször (26%).

22. táblázat: Az áldozatok lelki/érzelmi reakciója a realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek százalékában

N=773

	átlag	M1	TV2	RTL Klub
Nincs érzelmi/lelki reakció	58	59	54	62
Kisebb érzelmi/lelki reakció	29	18	32	28
Erősebb érzelmi/lelki reakció	14	26	14	10
Agónia, haláltusa, haldoklás	4	5	5	1

A realiztikusan ábrázolt jelenetek közel kétötödében (38%) a néző nem látott sérülést (**23. táblázat**). Leggyakrabban csak kisebb sérüléseket (zúzódások, karcolások) szenvedtek el a szereplők (13%). Ennél megrázóbb képekkel igen ritkán találkozhattak a befogadók. A súlyosan vérző sebek a realiztikus jelenetek öt százalékában, roncsolt testrészek (2%), törésre utaló hanghatások (2%) viszont csak elvétve fordultak elő.

23. táblázat: A károkozás mértéke a realiztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek százalékában

N=773

	átlag	M1	TV2	RTL Klub
Nincs látható külsérelmi nyom	38	53	40	30
Könnyebb sebek, vérzések	13	14	16	11
Súlyosan vérző sebek, vérzések	5	10	6	3
Roncsolt testrészek	2	3	1	2
Törésre utaló hanghatások	2	2	3	1
Belső szervek megjelenítése	0	0	0	0

A fentebb már hivatkozott BBC irányelv az erőszak bemutatásának módját is szabályozza. A BBC kiemelt figyelmet tulajdonít azoknak a jeleneteknek, „amelyek elősegíthetik az erőszak utánzását, így különösen a könnyen hozzáférhető fegyverek esetében, mint például kés, kalapács, piszkavas” (Producers’ Guidelines: Violence 3.1).

Csakúgy, mint korábban, a 2002-es adatfelvétel idején is a kézi lőfegyverek szerepeltek leggyakrabban a filmekben, promóciókban (**24. táblázat**). Ebből a szempontból nem fedezhető fel differencia a három televízió között (M1 32%, TV2 47%, RTL Klub 40%).

Kiemelésre érdemes, hogy az angolszász szabályozásban kifejezetten veszélyesnek ítélt sport- és háztartási eszközök fegyverként történő használatát bemutató jelenetek aránya a korábbi időszakokban mindössze három, később 5-6 százalék körül mozgott, majd 2002 elejére 7-12 százalékra emelkedett. Szintén figyelemre méltó, hogy ezek az eszközök leggyakrabban a közszolgálati csatorna filmjeiben, promócióiban voltak láthatók (12%).

24. táblázat: Fegyverhasználat típusai a realizztikusan ábrázolt erőszakos jelenetek százalékában

N=773

2001. február 26-március 4.			
	M1	TV2	RTL Klub
Kézi szűrő- és vágófegyverek	19	24	11
Kézi lőfegyverek	59	37	44
Robbanó anyagok	1	5	9
Sporteszközök, háztartási eszközök	0	3	3
2001. július 30–augusztus 5.			
	M1	TV2	RTL Klub
Kézi szűrő- és vágófegyverek	18	21	7
Kézi lőfegyverek	31	42	56
Robbanó anyagok	3	9	17
Tömegpusztító eszközök	30	33	45
Sporteszközök, háztartási eszközök	2	5	6
2002. február 25-március 3.			
	M1	TV2	RTL Klub
Kézi szűrő- és vágófegyverek	7	7	9
Kézi lőfegyverek	32	47	40
Robbanó anyagok	2	21	22
Tömegpusztító eszközök	1	2	1
Sporteszközök, háztartási eszközök	12	8	7
Sci-fi fegyverek	8	2	1

Piktogramok

Már a médiatörvény jogharmonizációs célú módosítása előtt is a televíziók többsége önként vállalta, hogy – francia mintára – jelrendszerrel (piktogram) segíti a nézőket a kiskorúak számára káros tartalmak kiszűrésében. A kék háromszög a 14 éven aluliaknak nem ajánlott műsorokat, a piros kör pedig a 18 éven felülieknek szánt műsorszámokat jelölte. A továbbiakban arra keresünk választ, hogy milyen különbségek mutathatók ki a jelöletlen, a kék háromszöggel, illetve a piros körrel jelölt és erőszakos eseményeket tartalmazó műsorszámok között.

Mindhárom időszakban az agresszív jelenetek túlnyomó többségét figyelmeztető jelek nélkül láthatták a nézők (**25. táblázat**). Az összes brutális műsoregység 13-14 százaléka mellett szerepelt csak kék háromszög vagy piros kör.

A realiztikus erőszak bemutatását valamivel gyakrabban kísérték figyelmeztető jelzések (2001. február/március 15%; 2001. július/augusztus 20%, 2002. február/március 19%). A két kereskedelmi csatorna többször sugározott erőszakos jeleneteket figyelmeztető jelzés mellett, mint közszolgálati társuk.

25. táblázat: Piktogramok megjelenése az erőszakos műsoregységekben N= 1192

	M1	TV2	RTL Klub	átlag
az összes erőszakos műsoregység				
2001. február 26–március 4.	8	14	13	13
2001. július 30–augusztus 5.	8	17	19	14
2002. február 25–március 3.	8	12	19	14
realisztikus ábrázolású erőszakos műsoregység				
2001. február 26–március 4.	10	17	15	15
2001. július 30–augusztus 5.	12	21	21	20
2002. február 25–március 3.	11	17	26	19

A korábbi – 2001. július-augusztusi – vizsgálat tanulsága volt, hogy a műsorszolgáltatók jelölései elsősorban a képi világnak és nem a filmek erőszak tartalmának szóltak. Vagyis az egyes filmek nem azért kaptak valamilyen figyelmeztető jelzést, mert abban verekedés, gyilkosság vagy más agresszív elem fordult elő, sokkal inkább a filmek képi világa, az erőszakos jelenetek bemutatásának módja volt a meghatározó (**26. táblázat**).

A 2002-es felmérés megerősítette, hogy egyik televízió sem sugározott számottevően több gyilkossággal, háborúval, öngyilkossággal kapcsolatos eseménysort piktogramokkal kísérve, mint jelöletlenül (M1 46% vs. 44%; TV2 33% vs. 47%; RTL Klub 32% vs. 35%). Mi több, a tartalmi elemek nem voltak meghatározóak az ikonok használatában. 2002-ben már nem volt szisztematikus és számottevő különbség a jelölt, illetve a jelöletlen realiztikus erőszakos jelenetek képi világa között.

Meg kell említeni, hogy a 2002-es adatfelvétel idején a műsorszolgáltatók egyáltalán nem használták a legszigorúbb figyelemfelkeltő (piros kör) jelzést.

26. táblázat: A piktogramok alkalmazása: tartalmi jellemzők és bemutatás

2001. július 28–augusztus 5.						
	nem volt piktogram			volt piktogram		
	<i>M1</i>	<i>TV2</i>	<i>RTL Klub</i>	<i>M1</i>	<i>TV2</i>	<i>RTL Klub</i>
tartalmi elemek						
Gyilkosság, háború, öngyilkosság	27	34	29	31	39	40
Verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	50	48	47	50	33	31
Állatok, tárgyak elleni erőszak, autós üldözés	19	25	27	13	10	14
Egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	13	24	19	-	32	24
bemutatás						
Sérült ember volt látható a jelenetben	17	13	8	42	26	19
Szenvedő ember volt látható a jelenetben	20	19	17	17	32	10
Halott ember volt látható a jelenetben	9	10	5	25	27	29
Sérült ember közeli képen volt látható	10	11	7	42	24	16
Szenvedő ember közeli képen volt látható	11	14	14	17	28	8
Halott ember volt közeli képen látható	4	7	2	25	16	18
2002. február 25–március 3.						
	nem volt piktogram			volt piktogram		
	<i>M1</i>	<i>TV2</i>	<i>RTL Klub</i>	<i>M1</i>	<i>TV2</i>	<i>RTL Klub</i>
tartalmi elemek						
Gyilkosság, háború, öngyilkosság	44	47	35	46	33	32
Verekedés, tömegverekedés, fogva tartás	56	69	64	55	61	56
Állatok, tárgyak elleni erőszak, autós üldözés	10	31	37	27	15	14
Egyéb (nem emberi lények támadása, természeti katasztrófa)	9	8	14	27	11	15
képi világ						
Könnyebb sebek, vérzések	12	15	10	9	21	11
Súlyosan vérző sebek, vérzések	9	7	2	18	3	4
Roncsolt testrészek	4	0	3	0	0	0
Törésre utaló hanghatások	2	2	1	0	0	0
Belső szervek megjelenítése	0	0	0	0	0	0

Agresszorok, áldozatok

A médiakutatók egy része nagy jelentőséget tulajdonít az erőszakos jelenetek szereplőinek, pontosabban azok szocio-demográfiai jellemzőinek. Ezeknek a paramétereknek a vizsgálata elsősorban a média által könnyebben befolyásolható nézők szempontjából lehet érdekes. Hiszen az agresszorok/áldozatok sematikus bemutatása (természetesen több más faktoral

együtt) elsősorban e csoport normarendszerének alakulását formálhatja (Bauer, Selg: *Gewaltdarstellungen im Fernsehen- Kennen wir die Folgen? 1981. 4-6. o.*)

A szereplők megbízható jellemzése e tekintetben sokszor nem volt megoldható, így munkatársaink a kategóriákat kizárólag az egyértelműen meghatározható esetekben használták.

Az erőszakos jelenetek tizedében az áldozat nem volt látható, közel ötödében (18%) pedig nem emberi lény volt a szenvedő alany (**27. táblázat**). Az adatok szerint – csakúgy, mint a 2001-es vizsgálat idején – az áldozatok közt a férfiak lényegesen gyakrabban fordultak elő, mint a nők (39% vs. 8%). A jelenetek harmadában több áldozat is szerepelt.

Az áldozatok leggyakrabban a középkorúak (19%), illetve a fiatalok (12%) közül kerültek ki. Gyerekek a jelenetek négy százalékában, idősek pedig három százalékában szenvedtek el valamilyen fizikai agressziót. A jelenetek tizedében nem volt egyértelműen meghatározható az áldozat életkora.

27. táblázat: A fizikai agressziót bemutató jelenetek áldozatainak neme és életkora

Neme	
Férfi	39
Nő	8
Több áldozat	25
Nem meghatározható	18
A jelenetben az áldozat nem látható	10
Életkor	
Gyerek, fiataikorú (20 év alatt)	4
Fiatal (kb. 20-30 éves)	12
Középkorú (kb. 30-50 éves)	19
Idős (kb. 50 év felett)	3
Több áldozat	25
Nem meghatározható	10
A jelenetben az áldozat nem látható	23